

Zaključak

Autor je opravdao postavljenu temu i tezu, dovoljno ih analizirao, dokumentima i podacima potkrijepio. Ovaj rad nije samo detektiranje stanja nego, u cijeloj radnji i u zaključku, donosi konkretne i inovativne prijedloge za poboljšanje stanja zaposlenosti koje će biti u skladu sa zahtjevima teološko-socijalne etike. U gotovo svim problematikama kojima se bavi autor ide u sam korijen problema, tj. otkriva njegove socijalno-etičke uzroke. Drugim riječima, ova se problematika

ne iscrpljuje u tehničkim ili tehnološkim rješenjima, nego u stvaranju mentaliteta ili tzv. društvenih krjeposti koje su temelj ozbiljnom pristupanju problemu rješavanja nezaposlenosti. Dok su u cijelome tranzicijskom razdoblju ovi socijalno-etički korijeni samo paušalno naglašavani, ovom radnjom oni dobivaju znanstveno utemeljenje. Svatko u ovoj državi tko je zadužen za rješavanje nezaposlenosti, općenito ili invalida i poljoprivrednika, morat će ove činjenice uzeti u obzir.

Josip Grbac

Marcello PERA, Zašto se trebamo zvati kršćanima?

Liberalizam – Europa – etika, Verbum, Split, 2009., 206 str.

Talijanski filozof i političar Marcello Pera, senator u talijanskom parlamentu od 1996. godine i predsjednik Senata od 2001. do 2006. godine, otkako je devedesetih godina ušao u politiku kao eksponent stranke *Forza Italia* bavi se uglavnom problemima pravde u Italiji, dok njegova sadašnja politička zauzetost nastoji interpretirati teme društvene kršćanske solidarnosti s obzirom na one stranke na području Italije koje su nadahnute liberalizmom. U svom pisanju pokazuje zabrinutost za budućnost Europe kojoj prijeti sve veći relativizam i multukulturalizam, te nastoji približiti politiku i katoličku vjeru.

Zapravo, Perina pozornost prema kršćanstvu rađa se nakon dugog studija i promišljanja te nutarnjeg razvoja.

Nakon što se dugo smatrao *nevjernikom*, približio se kršćanskoj misli, prihvaćajući »kantovski« poziv Benedikta XVI. da »i onaj tko ne uspijeva naći putove prihvatanja Boga, bez obzira na to, mora nastojati živjeti kao da Bog postoji«. Zbog tih svojih stajališta Pera se definira *konzervativnim liberalom*, odnosno konzervativan na polju principa i vrijednosti koje treba čuvati, a liberalan u načinima na koje ih treba čuvati. Prema njegovu mišljenju, to opredjeljenje se temelji na dvama osnovnim pilastrima: čuvanju naše europske i zapadne tradicije (konzervativno), ali i čuvanju naše individualne autonomije (liberalno).

Nakon 2000. godine Pera je posvetio značajan dio svog rada temi odnosa

povijesne europske kulture i katoličanstva/kršćanstva. U osnovnim crtama, Pera smatra da se zajednička kulturna osnova raznih europskih država ne može tražiti u renesansi ili prosvjetiteljstvu, već u kršćanstvu. Prema njegovu mišljenju, kulturni identitet se treba tražiti u evanđelju i Djelima apostolskim, jer oni izražavaju koncept jednakosti među ljudima i koncept društvene solidarnosti, a što je ujedno i temelj ustava modernih europskih nacija te same Europske unije. Drugi aspekt koji je Pera razvio u svojim djelima je odnos kršćanstva i drugih religija, koje iako na različite načine, dijele kršćansku i starozavjetnu poruku, te je 2004. godine zajedno s tadašnjim kardinalom Ratzingerom izdao knjigu *Senza radici*, koja govori o pitanju kršćanskih korijena Europe. Za Peru katolička religija ne može biti potisnuta u privatnost ili biti osobna ili tradicionalna: prema njemu katoličko zalaganje mora biti prisutno bilo u dosljednosti njezina etičkog ponašanja bilo u zalaganju na svim civilnim i institucionalnim razinama.

I ova najnovija knjiga *Zašto se trebamo zvati kršćanima*, iako tako zvuči, nije nikakav poziv na obraćenje, već poziv da se nađe zajedničko stajalište o zajedničkim slobodama i zajedničkim pravima čovječanstva. Ona vrlo vješto analizira filozofsku i političku liberalnu ideju te kritizira smjer kojim je europski liberalizam krenuo u postmoderno vrijeme, odvajajući se od svoje kršćanske osnove i gubeći povezanost s kršćanskom porukom. Pera na vrlo jednostavan način

pokušava odgovoriti na pitanje zašto bismo se trebali zvati kršćanima, makar bili liberali. To »drveno željezo«, kako su mnogi vidjeli pokušaj dijaloga između liberala i kršćana jer su smatrali da se radi o dvama povijesno nespojivim doktrinama, u ovoj knjizi nalazi svoje opravdanje u pitanjima jedinstva Europe i nastojanjima da joj se vrati njoj pripadajući i izvorni kršćanski identitet. Tako Pera radi našeg zajedničkog dobra i europskog ujedinjenja koje se treba temeljiti na kulturološkoj i aksiološkoj osnovi, a ne onoj ekonomskoj i političkoj, uočava i upućuje na destabilizirajuće faktore unutar liberalizma kao doktrine koja je najviše utjecala na razvoj europske liberalne demokracije, te preporuča nutarnju reviziju ili reinterpertaciju samog liberalizma koji treba poštivati načela tradicije iz koje je nikao.

Knjiga je usredotočena na tri stvarnosti europskog tla: liberalizam bez temelja, Europa bez identiteta, etika bez istine, te je sukladno tim tematikama podijeljena i sama knjiga. Zapravo temelj liberalizma, europski identitet te istinska etika nalaze se u kršćanstvu, te je tako kršćanstvo ono koje povezuje tri ključne teme ove knjige: liberalizam, Europu i moralnost. Nakon uvoda, koji ukratko sažima razloge nastanka ove knjige kao i razloge nade kojima je ona motivirana te papino pismo koje odaje priznanje Perinoj knjizi i iskazuje nadu da će pridonijeti tomu da »političke rasprave dobiju dubinu bez koje ne možemo prevladati izazove našeg povijesnog trenutka«

(str. 16), Pera započinje s vrlo jednostavnim i široj publici prilagođenim izlaganjem.

Kao istinski liberal, u prvom poglavlju Pera brani doprinos liberalizma kao vladajuće klase i najnaprednijeg poretka na Zapadu, koji je pobijedio nad raznim apsolutizmima i totalitarizmima, poretka koji nudi »veće blagostanje, više mogućnosti, više društvene pokretljivosti, više jamstava« (str. 17). Ne izmiče mu iz vida, međutim, rascijepanost samog liberalizma i poteškoća jasnijeg definiranja samog liberalizma, s obzirom na to da ne se radi o jedinstvenom, već o hibridnom učenju. Hibridno učenje, koje danas prihvaća nekoć nepomirljive stavove, upućuje na krizu liberalizma, ali ne i na njegov kraj jer idejni stožer na kojem počiva liberalizam još je uvijek najprivlačniji za društvo. Liberalno društvo želi jamčiti »najveću uskladjivost poimanja dobra« i »najveću pomirljivost vjerskih uvjerenja« (str. 20), kako ne bi izbio sveopći rat svijtu protiv svih. Međutim, pluralizam vrjednota i njihova relativnost kao logična posljedica liberanog učenja o individualnoj slobodi, dovodi u krizu tu liberalnu postavku, jer niječe zajedničku osnovu na kojoj treba počivati svaki sistem ili svako ujedinjenje.

Budući da religija postavlja pitanje pripadnosti i identiteta i čini se preprekom za integraciju mnoštva useljenika i granicom mnogim zakonima na području etike, liberali je žele isključiti iz javnog diskursa, kako ne bi bila čimbenikom rizika društvene stabilnosti. Međutim,

prema Peri to liberalno nastojanje samo je pogoršalo moralnu ili etičko-građansku krizu Europe te zato on predlaže liberalizmu da rekonstruira odnos između tradicionalne vjere liberalnih otaca i liberalnih zemalja, kršćanstva i kršćanskih etičkih i aksioloških vrjednota, jer se to postavlja kao temeljno pitanje za prevladavanje krize liberalizma i za sudbinu ujedinjene Europe. Ono što je liberalizam spočitavao kao manjak kršćanstva i čime se dičio kao vlastitim tekovinama, kao što je otvorenost, raspoloživost, permisivnost, sve više poput efekta bumperanga rezultira gubitkom smjera, nesigurnošću, otuđenošću te ponovo rehabilitira zahtjev za moralnim i duhovnim temeljem, kao i istinskim identitetom.

Liberalna laička jednadžba koja želi odbaciti čovjekovu religioznu dimenziju ili ju proglašiti beznačajnom i beskorisnom, prema kojoj je država laička, nevjernička, stjerana iz javne sfere, zapravo je neodrživa budući da vjeru ne uspijeva zadržati u sferi privatnosti, jer »vjerska uvjerenja po svojoj naravi imaju dimenziju javnosti i nastoje utjecati na javne odluke« (str. 33) a i sam laicitet u sebi uključuje pretpolitičko područje, odnosno opredjeljenje za slobodu savjesti i jednakost, odnosno ulazi u jedan izbor među mnogima u koji se mora *vjerovati* (str. 35). Nadalje, budući da je kršćanstvo Europi svojstvena vjera, liberalizam svojom laičkom jednadžbom želi upravo kršćanstvo stjerati u privatni prostor, te je ta jednadžba, po Perinu mišljenju, upravo protukršćanska, protukatolička,

odnosno antiklerikalna. Zbirni rezultat te laičke jednadžbe koja Europi želi oduzeti Boga jest Europa bez identiteta.

Već s povijesnog stajališta »otaca liberalizma« (Kant, Locke, Jefferson), kao i s gledišta konceptualnih osnova učenja, laička se jednadžba mora odbaciti, jer »bez vjere u jednakost ljudi, njihovo jednako dostojanstvo, njihovu slobodu i odgovornost, ukratko bez vjere u čovjeka kao Božje dijete i sliku Božju liberalizam ne može obraniti temeljna i opća ljudska prava ni nadati se da će ljudi živjeti zajedno u liberalnome društvu« (str. 48). Nadalje, ističe Pera, ta ljudska prava moraju biti *pretpolitička*, i moraju se *religiozno*, odnosno bespogovorno čuvati i štiti, jer samo tako liberali mogu sačuvati bit vlastitog učenja. Na tragu tih razmišljanja Pera zaključuje da je stoga liberal kršćanin, i onda kad toga nije svjestan (str. 49). Taj zaključak temelji na nekoliko promišljanja: 1. činjenica slobode potječe od kršćanske istine o čovjeku prema kojoj ga je Bog postavio u središte svijeta, stvorio na svoju sliku i priliku, dao mu ljudsko dostojanstvo, obdario ga razumom itd; 2. liberalni kozmopolitizam također potječe od kršćanske ideje ekumenizma prema kojoj smo Božji narod bez povijesnih, zemljopisnih i kulturnih granica; 3. izbor općenito, a tako i odluka biti liberal, potječe od opredjeljenja za odgovornost i dobrohotnost prema drugome što je izrazito kršćansko opredjeljenje; 4. individualna sloboda ne može biti zajamčena samo pozitivnim pravom, već zadire u moralno i religiozno ograniče-

nje budući za zahtjeva osjećaj za granicu; 5. liberalizam, baš kao i kršćanstvo ima univerzalne pretenzije, jer ljudska prava i prirodni zakoni vrijede uvijek i za sve; 6. liberali su povijesno odvojili Crkvu od države, ali im je u tom pothvatu kršćanstvo bilo saveznik jer je pružilo konceptualnu osnovu za to odvajanje, tako da se liberalizam u tom nastojanju hranio kršćanskim korijenima koji niječu spajanje oltara i trona; 7. (liberalna) demokracija bez (kršćanskih) vrijednosti lako se može izvrgnuti u otvoreni ili prikriveni totalitarizam; 8. Europa bez kršćanskog barjaka postaje poganska, o čemu najbolje svjedoče grozote Auschwitz; 9. ako liberalizam želi riješiti današnju moralnu krizu, krizu gubitka povjerenja u vjerske vrjednote europske tradicije, mora se vratiti kršćanstvu kao garantu jedinstva i identiteta; 10. liberali se trebaju zvati kršćanima ako žele sačuvati ponos na svojoj civilizaciju koja je jedino kršćanska.

Iako se Pera zalaže za priznavanje kršćanske biti liberalizma, on ipak smatra da liberali ne trebaju biti vjernici u smislu onakvog vjernika koji je susreo Krista, odnosno kako on to kaže *kršćani po vjeri*, već u smislu štovatelja kršćanske poruke, koji vjeruje da kršćanska kultura ima vrijednost za sebe i za druge, i da je dobra u sebi, odnosno trebaju biti *kršćani po kulturi*, jer »biti kršćanin po kulturi znači imati doktrinarnu osnovu, vodstvo u djelovanju, uporište, znak nade« (str. 62). Međutim, po njegovu mišljenju, vjera *da* ne bi trebala isključiti vjeru *u*, te je poželjno učiniti Pascalov skok *u*

vjeru, i živjeti *kao da Bog postoji*, jer da bi se kršćanska vjera pretočila u građansko ponašanje, nisu dovoljni zakoni, već je potrebno razvijati krjeposti, vršiti zapovijedi kao obveze, gajiti vjeru kao povezanost, osjećati dužnosti kao etiku (str. 63).

Nakon što je prikazao povijesne i konceptualne kršćanske temelje liberalizma, u drugom poglavlju pod naslovom »Europa, kršćanstvo, etika« provlači tezu da ujedinjenje Europe ne može biti samo političko ni ekonomsko, već da ono mora biti vrijednosno, odnosno da Europa nakon što je prigrlila svoj kršćanski identitet mora prigrliti i njegove vrijednosti. U tom kontekstu Pera postavlja pitanje »duše Europe« i europskog ustava, te tvrdi da prvo treba naći dušu Europe pa će se onda ostvariti europsko ujedinjenje, a ne obrnuto (str. 78). Nakon što su tri konceptualna puta za ujedinjenje Europe propala (kulturno-vjersko, ekonomsko i političko ujedinjenje), pojavio se pokušaj da se identitetsko pitanje Europe riješi pomoću liberalne ideje o »ustavnom patriotizmu«, odnosno radi se o jedinstvu koje se temelji na idealu, a ne na povijesti. Prema tome učenju, dakle, građani se osjećaju vezani prijanjem uz vrijednote koje dijele više nego tradicionalnim pretpolitičkim vezama kojima su se kao izvorima političkog jedinstva nadahnjivale države nacije (str. 85). Tako ustavni patriotizam, čiji je glavni teoretičar Habermas, »ima svrhu odrediti političko državljanstvo koje bi trebalo postati postnacionalno i uključivo, u obrani etničkih državljanstava koja

su naprotiv nacionalna i dijelna« (str. 85). Međutim, to učenje ne ostavlja problem ujedinjenja riješenim jer ostavlja otvorenu »etičku rupu«, a ta rupa potječe od liberalnog odbijanja kršćanstvu pripisati krsnu vrijednost za identitet Europe, te stoga Europljanin ima negativan identitet, jer govori samo ono što nije, a ne ono što jest i u što vjeruje. Stoga, zaključuje Pera, budući da bez europskog identiteta nema ni europskog ujedinjenja, slijedi zaključak da je liberalno učenje, kakvo se danas misli i prakticira, zaprjeka europskom ujedinjenju. Europa se dakle treba zvati kršćanskom, jer ukoliko se želi ujediniti i potvrditi kao civilizacija osnovnih ljudskih i liberalnih prava, ukoliko se želi obraniti i izbjeći vjerske ili građanske ratove te nadvladati svoju tragičnu povijest i moralnu krizu, potrebno je da ima vlastiti povijesno-činjenični, a ne zamišljeni identitet.

Nakon što je opisao teorijsku i praktičnu krizu liberalizma i prikazao krizu procesa europskog ujedinjenja, Pera u trećem i posljednjem poglavlju ističe još neke isključivo europske probleme koji nastaju zbog otpadništva od kršćanstva, a to su: relativizam, fundamentalizam i moralna kriza. Iako liberalizam trenutno potresa duboka epistemološka kriza u svakoj od njegovih inačica, uljučujući onu liberalno-demokratsku koja je danas najraširenija, ipak treba priznati da su se liberalne ideje potvrdile u mnogim zemljama i nalaze se u osnovi zapadnjačkog načina života. Tako, smatra Pera, vrlo je teško zamisliti

neki drugi politički poredak koji bi mogao dosljedno zamijeniti ovaj liberalni koji se diči dostignućima slobodnog tržišta, znanosti, tehnologije, demokracije itd. Međutim, naglas reći jednu takvu konstataciju da je neki politički sistem ili neko učenje *bolje* od drugoga, čini se nedopustivom i »politički nekorektnim govorom«. Upravo takvo nastojanje lažne ljubaznosti i otvorenosti prema drugima nauštrb istine, prema Peri, naziva se relativizam, a njegova konkretna primjena multikulturalizam, oboje teorijski neodrživi i praktično štetni (st. 113). Upravo obrnuto od europskih tendencija, Pera smatra da su ta dva učenja zaprjeka integraciji useljenika te da ne riješavaju, već pogoršavaju problem islamskog fundamentalizma.

I liberalizam i kršćanstvo smatraju da postoje neka načela koja bi trebala imati vrijednosti u svim političkim poretcima i svim društvima, te stoga relativizam drže pogriješnim. Pa ako je i moguće nijekati da liberalizam kao učenje o temeljnim pravima čovjeka kao čovjeka, ima konceptualno vjerske i načelno kršćanske temelje, ne može se zaniijekati da »se oslanja na *etičko* poimanje čovjeka koje se drži *pravim* i *transkulturalnim*« (str. 119) te je stoga nesuvislo poistovjećivati relativizam s liberalizmom, a još manje s kršćanstvom.

Isto tako je multikulturalnost, kao politička primjena liberalizma, koja izbjegava uspoređivanje kultura i davanje općeg mjerila kultura, teorijski i praktično neodrživa, smatra Pera. Jer po-

nekad se događa da neka kultura, iako oblikuje identitet svojih članova, krši pojedinačna prava koja su definirana u široj društvenoj zajednici, a budući da za liberale prevladava pojedinačno pravo nad pravima skupine, postaje jasno da je multikulturalnost štetna za društvo i pojedinca u njemu. Multikulturalno društvo bez definiranja temeljnih vrijednosti naše europske kulture, ne pomaže integraciji useljenika jer slabi identitet šire društvene zajednice u koju se oni pokušavaju integrirati. Nadalje, multikulturalno društvo je neodrživo jer integracija useljenika pretpostavlja da se oni, ukoliko žele postati državljani Europe, odreknu nekih elemenata svoje kulture ili ih reinterpreтираju u skladu sa zakonima zajednice u koju dolaze, odnosno prema prirodnim pravima koje jamči *Povelja o temeljnim pravima*. Radi se dakle, napominje Pera, o građanskom, a ne o vjerničkom obraćenju, a slabljenje europskog identiteta, poradi laicizma, relativizma i multikulturalnosti igra ključnu negativnu ulogu za Europljane i njihove useljenike te postaje preprjeka integraciji, a ne obrnuto.

Što se tiče islamskog fundamentalizma koji prijete Europi, Pera ističe važnost interpretacije vjerskog učenja, a ne slova, te sukladno tome je interpretacija ta koja određuje način na koji se slovo shvaća i živi. Odgovor Katoličke crkve na zahtjeve suživota islama (i židovstva) i kršćanstva je *Nostra aetate* Drugoga vaticanskog koncila koji se zalaže za međureligijski dijalog, ali prema Perinu mišljenju taj put je osuđen na neuspjeh jer ne

može postojati dijalog među sugovornicima koji nisu spremni unaprijed odreći se ili preispitati neke vlastite istine. Stoga je bolje govoriti o međukulturnom dijalogu ili dijalogu kultura (referira se na papu Benedikta XVI.), jer se »dva različita vjerska sustava uspoređuju putem njihovih kulturnih posljedica« (str. 136), te se događa rasprava koju prati logika *dijalektične razmjene* prema kojoj sugovornici mogu odbaciti i preispitati svoje stavove i usvojiti tuđe.

S obzirom na suvremenu krizu etike, kao jedini mogući način njezina nadvladavanja, Pera predlaže putanju liberalne etike koja je povezana s kršćanskim učenjem o dobru. Stoga se, zaključuje Pera trebamo zvati kršćanima – pa ne ćemo odvajati čudorednost od istine, ne ćemo moralnu autonomiju mješati s pojedinačnim slobodnim izborom, ne ćemo se prema pojedincima koji se rađaju ili umiru ponašati kao prema stvarima, ne

ćemo pristajati da se sve želje pretvore u prava, ne ćemo ograničavati razum samo u okvire znanosti, ne ćemo se više osjećati usamljenima (str. 159). A liberalni poretci moći će se i dalje smatrati boljima od drugih, ako ne dopuste da moralne norme, a s njima naši životi i naše ustanove, napuste kršćanstvo.

Budući da zadire u samu srž problemskog odnosa kršćanstvo/liberalizam – etika – Europa, knjiga *Zašto se trebamo zvati kršćanima* zauzima središnje mjesto u današnjem javnom diskursu i ima veliku važnost za sadašnji trenutak Europe. Poradi iscrpne filozofske analize koju nudi, otvorenosti, kritičnosti te poziva da se preispitaju vlastiti stavovi i vrati se na izvore (liberalne i kršćanske), ova se može smatrati iznimnim doprinosom u prevladavanju aktualne europske moralne i identitetske krize.

Jasna Čurković